

HOLMÁR ZOLTÁN

A 80 éves szamoszegi világháborús emlékmű

Még javában zajlott az első világháború, amikor felmerült a társadalom részéről az igény a hősök emlékének méltó megőrkítésére és megőrzésére. Ezért 1915-ben létrehozták a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottságot (HEMOB), melynek elnöke Lukács György (1865–1950) volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, nemzetgyűlési képviselő lett. Két évvel később, 1917. április 19-én az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója, IV. Károly szentesítette az 1917. évi VIII. törvénycikket, amely a harcokban a hazáért elesett hősök emlékének megőrkítéséről rendelkezett. A báró Abele Ferenc vezérkari őrnagy által kezdeményezett, száz évvel ezelőtt Tisza István miniszterelnök támogatásával megszületett jogszabály elrendelte, hogy minden magyar város és község anyagi erejének megfelelő, méltó emléket állítson a nagy háborúban hősi halált halt lakosainak. Elsőként Hatvan városa állított katonaszobrot 1917. november 25-én, majd hét évvel később, 1924 májusának utolsó vasárnapján tartották meg először a Hősök Emlékünnepét, mely a királyné nélküli királyság fennállásáig március 15. és augusztus 20. mellett Magyarország harmadik nemzeti ünnepnapja volt.¹

Szatmár vármegyéből elsőik között csatlakozott a kezdeményezéshez Szamoszeg község, melynek központjában, a református templommal szemközti parkban 1938-ben felavatták az I. világháborús emlékművet. A Szamos és Kraszna zugában fekvő közel 3000 fős Szamoszeg község körjegyzőségi székhelyként a Mátészalkai járáshoz tartozott a két világháború között, s körjegyzőségéhez tartozott még Szamoskér község is. A meglévő források birtokában kijelenthetjük, hogy Szatmár vármegyében elsőik között Szamoskér és Szamoszeg községek tartottak rendkívüli képviselőtestületi közgyűléseket a hősi emlékműállítás kapcsolatban. A Szamoskér községben, 1922. január 24-én megtartott közgyűlés határozata szerint a községi pénztár terhére a Honszeretet Egyesülettől egy márványtáblát rendeltek, melyet a község református iskolájának falán szerettek volna elhelyezni.² Szamoszegen 1922. február 11-én tartottak közgyűlést, ahol a szamoskérihez hasonló határozatot hoztak meg, annyi különbséggel, hogy a márványtáblát a szamoszegi

¹ KOVÁCS ÁKOS (szerk.): Monumentumok az első háborúból. Népművelési Intézet, Múcsarnok, Budapest, 1985. 29.

² MNL SZSZBML IV. B. 757. 7679/1922

református templom falán helyezték volna el.³ Ezek végül nem valósultak meg, s a két település közül később csak Szamosszeg jutott el a megvalósításig. Mintegy 14 éves szünet után, 1936. március 27-én tűzte újra napirendre a hősi emlékmű kérdését Szamosszeg község képviselőtestülete tavaszi rendes közgyűlésén. Határozatuk kimondta, hogy a településnek a világháborúban hősi halált halt 98 hős katonája emlékét az utókor számára is fennmaradó emlékművel megőrökíti, s az emlékmű elhelyezésére a református templom előtti teret jelölték ki. Miután az emlékmű létesítésére a község lakossága közadakozás címen addig 1000 pengőt adományozott és „miután az emlékmű tervezésére illetve anyaga terméskőből állapítottatott meg oly módon, hogy arra a hősi halált halt katonák nevei is feljegyzendők lesznek, ennélfogva a teljes kivittlét illetőleg az emlékmű további költségeire képviselőtestület a községi pénztár terhére 1000 pengő adományt megszavaz. Utasítja előljáróságot, hogy a megszavazott 1000 pengő adomány kifizetéséről az 1937. évi költségvetés keretében gondoskodjon.”⁴

1936. július 11-án Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. törvényhatósági kisgyűlése azonban nem hagyta jóvá Szamosszeg határozatát, mert abból nem tűnt ki az, hogy azt tényleg névszerinti szavazás mellett hozták meg. A törvényhatóság ezért újabb megfontolás tárgyává tette a hősi emlékmű megvalósítását, „hogy a jelen nehéz gazdasági viszonyok között más megoldás, például hősök emlékére építendő iskola falába elhelyezett emléktábla” készüljön Szamosszegen.

Közben 1936. június 6-án Müller Tibor műépítész levele is megérkezett a szamosszegi körjegyzőhöz. Ebben a budapesti szakember vállalta a hősi emlékmű felállítását, de csak úgy, hogy a felállításhoz szükséges állványfát, kevés cementet, a kőfaragó szakember mellé, aki már a kövek kirakodásánál is jelen lenne, két-három napszámot, esetleg egy odavaló kőművest és embere részére az élelmezést és kb. egy napi szállást a községtől kért volna, minden levonás nélkül. Ebben az esetben a 2.150 pengős általányárát 2000 pengőre módosítaná, és az ellenértéket három részletben kérte volna: 700 pengőt a megbízáskor, 600 pengőt a 247.000/924. és az 5087/eln. 1925 B. M. sz. körrendeletben előírt hivatalos bíráló testület által kiállított jóváhagyási okmány megküldésekor, és 700 pengőt az emlék átvételét követő 8 napon belül. Azt azonban leszögezte, hogy olcsóbban nem tudná vállalni és kérte a településtől a megbízást.⁵

1936. szeptember 12-én Szamosszeg község képviselőtestülete őszi rendes közgyűlésén újra tárgyalta az emlékművel kapcsolatos kérdéseket. Az elnök törvényhatóság kérésének eleget téve a névszerinti szavazást rendelte el, melynek eredménye a következő lett: 8 szavazattal 6 ellenében kimondta, hogy Szamosszeg községnek a világháborúban hősi halált halt 98 hős katonája emlékét az utókor számára is fennmaradó emlékművel megőrökíti és az emlékmű elhelyezésére a református templom előtti teret kijelöli. Az előző határozathoz képest kis eltéréssel, de ugyanaz a döntés született meg, mint korábban: „Miután az emlékmű elkészítésére a község lakossá-

³ MNL SZSZBML IV. B. 757. 7678/1922

⁴ MNL SZSZBML IV. B. 757. 121/1937

⁵ MNL SZSZBML IV. B. 757. 121/1937

ga közadakozás címen ez idáig 800 pengőt adományozott, és miután az emlékmű tervezése, illetve anyaga természetéből állapított meg oly módon, hogy arra a hősi halált halt katonák nevei is feljegyzendők lesznek, ennél fogva a teljes kivitel illetőleg az emlékmű további költségeit közadakozásból kívánja előteremteni, mert a községi pénztár ez időszaki anyagi helyzete, valamint a nehéz gazdasági viszonyok nem engedik meg, hogy az emlékmű felállításához 1000 pengő, vagy ennél kisebb összeggel is hozzájáruljon.”⁶

1937. január 9-én Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. törvényhatósági kisgyűlése ezt a határozatot ismételtelen nem hagyta jóvá. A főispán a döntését a következőkkel indokolta: 1917. évi VIII. tc. a község kötelességévé teszi azt, hogy a hazáért életüket áldozó hősök emlékét a község anyagi erejéhez mérten örökítse meg. Az eddig összegyűjtött összegben felül a további szükséges költségeket a község, mint erkölcsi testület kell, hogy viselje és kérte az összegszerű határozatot. Szigorúan figyelmeztetett továbbá arra, hogy a hősök emlékművének felállításához addig hozzá ne kezdjen Szamosszeg, míg az emlékmű terveit és a felállítási költségek fedezeti tárgyában hozandó képviselőtestületi határozatot a törvényhatósági kisgyűlés és a HEBB jóvá nem hagyta.⁷

Szamosszeg vezetése azonban makacsul kiállít elhatározása mellett, miszerint elesett katonái emlékére nem egy szerényebb kivitelű emléktáblát, hanem körjegyzőségi székhelyhez méltó szobrot emeltet. A település képviselőtestülete ezért mindent meg tett, hogy ezen tervét keresztülvigye és megvalósítsa.

Szamosszeg község képviselőtestülete 1937. szeptember 2-án megtartott gyűlésén a következő határozatot hozta meg:

Hivatkozva a törvényhatóság legutóbbi döntésére, bejelentették, hogy a községben felállítandó hősi emlékmű – azaz szobor – építési költségeire mindezülig közadakozásból 1800 pengő áll rendelkezésre, vagyis a teljes fedezet rendelkezésre áll. A községnek, mint erkölcsi testületnek a szobor megépítését illetőleg ezen kívül már semmi nemű megterhelése nem lesz. Az emlékmű teljesen a csengeri tervrajz szerint lesz elkészítve, melyet a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács Hősök Emlékművének Bíráló Bizottsága már elfogadott és jóváhagyott. Az emlékmű építésére ifj. Borbély György mátészalkai kőfaragó, műkőkészítő vállalkozott a következő feltételek mellett: „Az emlékmű gyepesített feltöltés nélkül 450 cm magasságban készítenőd, előtte posztamentesen álló 210 cm magas fegyvertartó katonával – úgy az emlékmű, mint a katona sárga, fehér fényezhető granitó darából, vasbetétes tömör beton belső résszel, tömb alakban készül lépcsőzettel csömöszölendő. Az emlékmű élek élfaragás készíttéssel, a sima részek kalapács szemcsézéssel készíttendő. Ahol a hősök neve lesz bevésve, az a rész csiszolva és fényezve készíttendő. A 98 név bevésése valódi arany lappal aranyozandó és az obeliszk két oldalán bevésve illetve elhelyezve. A lapkövek hosszabbított habarcsba rakva az erre reá épülő emlékmű lépcsőzete a katona talpáig összesen bevasalatlan egy tömör tömbbe készül. A felső archidektónikus rész vállpárkányig szintén egy tömbbe készül, ugyanígy a felső

⁶ MNL SZSZBML IV. B. 757. 121/1937

⁷ MNL SZSZBML IV. B. 757. 121/1937

befejező darabnak a része is. A katona alak negatívját, valamint a szobor megmintázását tartozik Osváth Imre akadémiai szobrásznál megrendelni, aki az összes műre vonatkozó szükséges engedélyt köteles beszerezni. Ennek a tervnek minden részét pontosan betartva tartozik a vállalkozó a művet elkészíteni, mert ha ettől eltér, vagy a művet megbíró bizottság a szobor átvételét elejtené, esetben az építési költségből vállalkozó 1000 P., azaz egy ezer pengőt elveszít.”⁸

Ezen kívül az alapozással ellátott kerítés 5,50x5,50 méretű 0,80 cm magas, 12 mm gömbvas keretben cinkezett drótsodrony betéttel 12 köz és ajtó-oszlop között lesz elhelyezve. Az összes munka a legjobb kivitelben alapozás és teljes helyreállítással együtt 1800 pengő. Az emlékmű alapozásához, valamint az emlékmű belső kitöltéséhez és a kerítés alapozásához a követ és a folyamhomokot a község adja, valamint az emlékműhöz az anyag fuvarát és az állvány fuvarát is természetesen Mátészalkáról hozzák. Előleg címen 800 pengő fizetendő, míg 1000 pengő az emlékmű teljes elkészítése, átadása és a bíráló bizottság jóváhagyása után lesz fizetendő.

A körjegyző a név szerinti szavazást rendelte el az ügyben, mire a képviselőtestület teljes mértékben megszavazta a határozatot. Ennek értelmében Szamosszeg község hősi halált halt 98 katonája emlékét szobor formájában örökíti meg az utókornak, míg az emlékmű elhelyezésére a református templom előtti teret jelölték ki.⁹

Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék törvényhatóságának 1937. november 13-án megtartott kisgyűlésén az 1886. évi XXII. tc. 24. §-ában, helyesebben pedig az 1929. évi XXX. tc. 35. §-ában biztosított jogánál fogva vagyontfelügyeleti szempontból felül bírálat alá vette Szamosszeg község képviselőtestületének határozatát, melyet azt végül jóváhagyta.¹⁰

Innentől kezdve minden akadály elhárult, hogy Szamosszeg felállíttassa elesett hőseinek méltó emlékművét, melynek ünnepélyes felavatására 1938. június 6-án került sor. Még a Szatmár és Bereg című megyei újság tudósítója is kiemelte azt a jelentős küzdelmet, melyet Szamosszeg község vívott meg azért, hogy a településnek világháborús szobra lehessen:

„Méltó fénnel, hazafias lelkesedéssel, lélekemelő ünnepséggel áldozott pünkösdi másodnapján délelőtt Szamosszeg község a világháborúban elhalt hősei emlékének. E napon tette rá a koronát Szamosszeg község színmagyar népe, áldozatkészségének gyümölcsére, a község 106 hősi halottja emlékművének leleplezésével. Ott áll a község legszebb helyén a templommal szemben, az Osváth Imre nyíregyházi szobrászművész tervezte és Borbély György mátészalkai kőműves mester kivitele alapján készült 3 méter magas obeliszk, lépcsős talpazaton, rajta a plasztikusan faragott őrt álló katona életnagyságú alakjával. A verőfényes, forró pünkösdi hétfőn várta az emlékmű felavatását.”¹¹

Szamosszeg ezen a napon ünnepi díszet öltött, nemzeti lobogók díszítették a falu házait. Az országút ontotta a környező falvakból érkező vendégeket. Az ünnepély Istentisztelettel kezdődött, ahol ifj. Batta Miklós lelkész tartotta meg hazafias lendületű

⁸ MNL SZSZBML IV. B. 757. 10893/1937

⁹ MNL SZSZBML IV. B. 757. 10893/1937

¹⁰ MNL SZSZBML IV. B. 757. 10893/1937

¹¹ Szatmár és Bereg XVIII: 24. 1938. június 12. 2.

prédikációját. Gyönyörű szavakkal emlékezett meg a világháború és Szamosszeg község 106 hősi halotjáról. A Himnusz hangjaival végződő Istentisztelet után a lobogókkal díszített templom előtti téren kezdődött meg a kegyeletes szobor leleplezési ünnepély, amelyen a leventék ünnepi díszben, sastollas sapkával zászlójuk alatt, a

mátészalkai, nyírmeggyesi, panyolai, szamosszegi frontharcosok, vitézek Hortobágyi József szervező tiszttel vezetésével, míg a mátészalkai cserkészek Sirokay Zoltán cserkész-parancsnokkal vettek részt. A leleplezésre váró szoborral szemben állt a zöld lombokkal és virágfüzérékkel díszített szónoki emelvény, melynek két oldalán a Keleti Magyar Bajtársi Egyesület darutollas, turul sapkás tagjai álltak díszőrséget Hódy László mérnök vezér vezetésével. A díszemelvény körül az előkelőségek foglaltak helyet, köztük dr. Osváth Ferenc főszolgabíró, Fráter Ernő őrnagy, dr. Demjén Ernő tiszti főorvos, dr. Kölcsey Béla, dr. Rápolti Nagy Jenő ügyvéd, Kocsis János szamoskeri református lelkész, Szőnyi Lőrinc ópályi, Kovács Sándor olcsvai és Magos Béla nagydobosi főjegyző. A szobor előtt 25 magyarruhás iskolás lány vont kordont, míg a gyermekek előtt az ünneplőbe öltözött tömeg helyezkedett el. Kuruc dalok után a Himnusz felcsendülésével vette kezdetét az avató ünnepség, majd báró Perényi Péterné, a rendezvény védnöke lépett az emelvényre és mondta el az emlékmű leleplezésére engedélyt adó beszédét. „Szeretném lelkökbe vésni, mint ahogy itt ezen az emlékművön örök időkre kőbe véstük hőseink nevét, hogy azok, akiket ma a világháború után 20 évvel még mindig siratnak és felejteni nem tudnak, égő fáklyaként fogják mindig bevilágítani a magyar történelem lapjait. Most pedig hulljon le a lepel és konduljanak meg hőseink emlékére utoljára a szamosszegi harangok!”¹² Miután lehullt a lepel a gyönyörű szoborról, Puskás István szamosszegi községi főbíró megkapó beszéd kíséretében vette át az előjáróság nevében az emlékművet. Ezután ifj. Batta Miklós református lelkész lépett az emelvényre, akinek közvetlen erejű beszéde alatt hangos zokogás törte meg a néma csendet. Ezt követően a szamosszegi férfikar adta elő Szabó Zoltán kántortanító vezetésével a *Nyugosznak öle a hős fiak...* című dalt, míg Vargha Károly *Hősök* című saját költeményét szavalta el, majd Újfalussy Lajos gazdasági főtanácsos tartotta meg ünnepi beszédét. Három magyarruhás lány – Puskás Julianna, Puskás Klára és Kiss Julianna – szavalata után az emlékmű megkoszorúzása következett. Végül a Szózat magasztos hangjaival zárult a lélekemelő ünnepség.

Szamosszegről még egy érdekes világháborús történet is fennmaradt. A Szatmár és Bereg című megyei lap számolt be 1938. május 15-i számában arról, hogy 24 évi hadifogság után hazatért az egyik szamosszegi katona, Hendzsel Ferenc, aki 1914-es bevonulásakor 24 éves volt. A nagy Nyikolajevics-féle offenzíva alkalmával került hadifogságba és Oroszország ázsiai részére vitték. 1927-ben kérte hazautazását először a szovjet hatóságoktól, míg végre 1938-ra sikerült neki megkapnia. Az Omszk melletti Juszka községből indult el Hendzsel Ferenc oroszországi feleségével és három gyermekével, s 1938. május 7-én érkezett meg Szamosszegre – 20 évvel az első világháború befejezése után. Az újság megjegyezte, hogy Hendzsel Ferenc teljesen elfelejtette a magyar nyelvet, s a moszkvai magyar nagykövetségen töltött két és fél hónap alatt tanulta meg újra anyanyelvét.¹³ Mivelhogy Hendzsel Ferenc hazatért az emlékmű leleplezése előtt néhány héttel, a neve végül nem került fel az elesett hősök névsorába.

¹² Szatmár és Bereg XVIII: 24. 1938. június 12. 2.

¹³ Szatmár és Bereg XVIII: 20. 1938. május 15. 5.